

Seppo Sajama

Oliko Hume skeptikko vai realisti?

Jani Hakkarainen, *Hume's Scepticism and Realism – His Two Profound Arguments against the Senses in An Enquiry concerning Human Understanding*. Acta Universitatis Tamperensis vol. 1267. Tampere University Press, Tampere 2007. 318 s.

Jani Hakkaraisen väitöskirjan *Hume's Scepticism and Realism* aiheen rajaus on loistava: Hakkarainen tutkii työssään David Humen teoksen *Enquiry Concerning Human Understanding* 12. jakson ensimmäistä osaa, noin neljän sivun mittaista tekstinpätkää. Siihen sisältyy kaksi Humen argumenttia naiivia realismia vastaan, niin sanottu pöytäargumentti sekä argumentti, joka kyseenalaistaa yhden tuon ajan tieteellisen maailmankuvan peruskiven, primaaristen ja sekundaaristen ominaisuuksien eron. Tätä argumenttia

kutsutaan jatkossa yksinkertaisuuden vuoksi ”tiedeargumentiksi”. Yhteistä molemmille argumenteille on niiden skeptisyys eli se, että ne asettavat epäilynalaiseksi luontaisen arkipäiväisen uskomuksemme mielen ulkopuolisen maailman reaalisesta olemassaoloon. Hakkaraisen varsinainen tutkimuskysymys on, uskoiko Hume itse argumentteihinsa vai ei.

Humen pöytäargumentti on merkittävä siksi, että se on tietävästi ainoa empirismin klassikkojen teksteistä löytyvä yritys todistaa empiristisen tietoteorian lähtökohta eli ajatus, että tietomme varsinaisia kohteita eivät ole

ulkomaailmassa olevat oliot vaan niitä mielessämme edustavat ideat. Argumentin mukaan ihmiselle luontainen naiivi ajatus, että havaitsemani pöytä on todella olemassa havainnostani riippumatta, on ristiriitainen. Jos pöytä näet olisi olemassa havainnostani riippumatta, se ei pienene mennessäni siitä kauemmaksi. Välitön havaintokokemukseni kuitenkin osoittaa, että pöytä pienenee havaintoetäisyyden kasvaessa ja suurenee etäisyyden pienenessä. Siksi havaitsemani pöytä ei ole olemassa todellisuudessa, vaan pelkästään mielessäni.

Tiedeargumentti on puolestaan

suunnattu Humeen ajan ”tieteellistä realismia” vastaan. Sen ydinajatus on lainattu suoraan George Berkeleyltä: välitön kokemus ei tarjoa minkäänlaista tukea muun muassa Newtonin tekemälle primaaristen ja sekundaaristen kvaliteettien erolle, vaan päinvastoin osoittaa, että esimerkiksi primaarisiksi luokiteltu ulottuvuuden ominaisuus ja sekundaarisiksi luokiteltu värillisyyden ominaisuus koetaan täsmälleen samalla tavalla. Emme siksi koe, että tomaatin ulottuvuus on luonnossa mutta sen punaisuus mielessä, kuten primaaristen ja sekundaaristen kvaliteettien opista näyttäisi seuraavan.

Jani Hakkarainen tavoitteena on siis selvittää, miten Hume itse suhtautuu kahteen esittämäänsä skeptiseen argumenttiin. Jos hän uskoo niihin, hän on skeptikko. Jos ei, hän on realisti. Hakkaraisen ratkaisu, jonka hän paljastaa vasta kirjansa loppusivuilla, on se, että ihmisenä Hume on realisti mutta filosofina skeptikko. Tämä monista filosofian oppikirjoistakin löytyvä ratkaisu ei ole kovin yllättävä, ja siksi sen saavuttamiseksi vaaditun monisatasivuisen ankaran väännön seuraaminen kävi työstä. On vaikea välttää ajatusta, että samaan tulokseen olisi päässyt paljon helpommin tutkimalla Humeen tekemää eroa radikaalin ja maltillisen skeptisismien eli pyrrhonismien ja akateemisen filosofian välillä. Tämän vaihtoehdoisen lähestymistavan Hakkarainen rajaa sivulla 37 tilan puutteeseen vedoten työnsä ulkopuolelle.

Havaintsenko pöydän vai sen idean?

Koska tässä arvioissakaan ei tilan puutteen vuoksi ole mahdollista tarkastella molempia Hakkaraisen tutkimia argumentteja, jatkossa keskitytään pöytäargumenttiin. Humeen argumentti on niin lyhyt ja naseva (suomennoksessakin vajaa sivu), että tuntuu oudolta, että Hakkarainen lähtee hajottamaan sitä osiinsa. Tuskaustuttavan yksityiskohtaisen puurtamisen tuloksena on kuitenkin kirjan sivulta 93 löytyvä lähes viidenkymmenen, nuolten yhdistämän laatikon muodostama hyvin monimutkainen

kuvio, johon Hakkarainen suhtautuu vilpittömän innostuneesti mutta jonka tarkoituksenmukaisuuteen ja hyödyllisyyteen amerikkalainen esitarkastaja suhtautui melkoisen skeptisesti. Hänen mielipiteeseensä on helppo yhtyä, koska mistä tahansa teknisestä esityskainosta on voitava kysyä: Selvittääkö se tutkimuksen kohteena olevaa asiaa? Ratkaiseeko se joitakin ongelmia? Hakkaraisen kaavion tapauksessa myöntävän vastauksen antaminen kumpaankaan kysymykseen ei ole itsestäänselvyys.

Hakkaraisen Hume-tuntemus on kuitenkin erinomaista, ja hän pääsee esittelemään sitä laajasti ryhtyessään tutkimaan Humeen suhdetta kahteen argumenttiinsa. Samalla valitettavasti työn tarkka fokusointi katoaa, koska todistusaineistoksi kelpaa mikä tahansa Humeen kynästä lähtenyt teksti, kirjeenvaihtoa myöten. Näyttää todella siltä, että Hakkarainen ei jätä yhtäkään kiveä kääntämättä etsiessään argumentteja tulkintansa puolesta ja sitä vastaan. Tässä työssään hän on suorastaan rasittavan perusteellinen, ja kun vielä käsitteilytapa on kovin mekaaninen, tuloksena on melkoisen puisevaa tekstiä.

Vielä yksityiskohtaisuutta ikävämpää lukijan kannalta on se, että suuriin filosofisiin ongelmiin ei kirjassa tartuta, vaikka ne suorastaan huutavat huomiota. Kuten työn suomalainen esitarkastaja raportissaan huomauttaa, Hakkarainen olisi voinut pohtia yleisellä tasolla pöytäargumentin järkevyyttä. Hän esittää raportissaan seuraavanlaisen vasta-argumentin. Oletetaan, että istun pöydän ääressä ja näen sen olevan soikea. Sitten nousen seisomaan ja huomaan, että se onkin pyöreä. Voidaanko tästä päätellä, ettei havaintoni välitön kohde ole reaalinen pöytä? Ei voida, koska on mahdollista ajatella, että näen reaalisen pöydän eri hetkinä erilaisena asemastani riippuen. Tuntuu oudolta, ettei muuten niin perusteellinen Hakkarainen tullut ajatelleeksi tätä ilmeistä vastaväitettä ja erityisesti ettei hän mitenkään reagoinut tähän huomautukseen väitöskirjansa lopullisessa versiossa. Tällaisten yleisempien filosofisten ongelmien pohtiminen pikkutarkan Hume-eksegeesin

ohella olisi tuonut työhön lisää yleistä kiinnostavuutta.

Tässä yhteydessä voisi mainita myös työn sisältämästä suoranaisesta virheestä. Hakkarainen näyttää kirjansa sivulla 149 väittävän, että aistimus voi olla *kvalitatiivisesti identtinen* kohteensa kanssa. Hän nimittäin kirjoittaa: ”[A]istimukseni [tietokoneeni] prosessorista ei ole täysin kvalitatiivisesti identtinen prosessorin itsensä kanssa (ja siksi ne eivät ole numeerisesti identtisiä). Silti niiden välillä on osittainen kvalitatiivinen identiteetti.” Tällainen puhe idean ja sen objektin kvalitatiivisesta identiteetistä vaatisi ainakin empirististä filosofiaa käsittelevässä kirjassa vahvoja perusteluita, koska jo piispa Berkeley opetti *Dialogeissaan*, ettei mikään muu kuin toinen idea voi muistuttaa ideaa. Hakkarainen taas väittää, että prosessorin idea (aistimus) muistuttaa prosessoria itseään. Tämän näkemyksen kestävämmä nähdään selvästi, kun vaihdetaan esimerkkiä ja kysytään, onko auringon idea (tai aistimus) todella kuuma, painaako se miljardeja tonneja ja kiertääkö maa sitä. Ainoa järkevä vastaus tähän kysymykseen on se, että auringon idea vain representoi näitä auringon ominaisuuksia, mutta sillä itsellään ei ole niitä. Samoin vuorokauden idea representoi 24 tunnin mittaista ajanjaksoa, muttei yleensä ole itse yhtä pitkäkestoinen. On tietysti mahdollista, että idealla ja sen esittämällä asialla on joitakin yhteisiä ominaisuuksia, mutta tällaiset ominaisuudet ovat pikemmin poikkeus kuin sääntö. Esimerkki tällaisesta idean ja ideatumin ”yhteisestä” ominaisuudesta voisi olla olemassaolo jollakin tietyllä ajan hetkellä. Joka tapauksessa tällaisia ominaisuuksia tuntuisi olevan niin vähän, että puhe prosessorin ja sen idean osittaisestakin kvalitatiivisesta identiteetistä jää todella hämäräksi.

Uskallus ja tyyli

Jani Hakkaraisen kirjoitustyyli on raskas ja junnaava. Kun työ vielä sisältää hyvin paljon toistoa, ja kun sen johtopäätöskin on yllätyksetön, lukijan tehtävä on raskas ja siitä saatava palkkio niukka. Hakkaraisen ajatuksenjuoksun seuraamista vaikeuttaa

kankean ja epäidiomaattisen kielen lisäksi se, että joskus hän antaa vaikiintuneelle filosofiselle terminologialle omia uusia merkityksiään tai keksii uutta terminologiaa siellä, missä vanhallakin tulisi toimeen. Esimerkkinä ensimmäisestä olkoon fraasi *argumentum ad hominem*, jolle Hakkarainen antaa tavanomaisesta poikkeavan merkityksen sivulla 149, ja jälkimmäisestä termi *conscious mentalism*, jonka hän esittelee sivulla 43 ja joka ei tuo mitään olennaista lisää vanhaan tuttuun termiin *phenomenalism*. Ja jos se tuo, tuon lisän olisi mainiosti voinut määritellä sisään vanhaan termiin, sen merkityksen täydennykseksi.

Hakkaraisen väitöskirja todistaa syvällisestä Humen tekstien ja sekundaarikirjallisuuden tuntemuksesta. Yhtä perusteellista esitystä Humen kahdesta argumentista on luultavasti turha etsiä mistään päin maailmaa, ja on luultavasti vannoutuneet Hume-harrastajat löytävät siitä ideoita ja argumentteja, joita eivät ole itse tulleet ajatelleeksi. Työn saamasta erittäin hyvästä arvostuksesta huolimatta sille on kuitenkin vaikea ennustaa suurta kansainvälistä menestystä, koska sen kielessä on heikko, argumentaatio tylsää ja johtopäätös kesy. Voi vain toivoa, ettei sen edustama filosofisen kirjoittamisen ihanne yleisty tulevaisissa väitöskirjoissa, sillä filosofian tekemisessä pitäisi olla aina mukana myös vähän tyyliä ja uskallusta.